

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA ICHKI AUDIT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Ergashev Xudoynazar Xabibullayevich

*"Samarqand iqtisodiyot va
serves instituti " i.f.n, dotsent*

Ergashev1962@mail.ru +998915296002

Abduraxmonov Saidqosimxon Abduhamid o'g'li

SamATI, mustaqil izlanuvchi

Email: saabdurkhmonovs@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada byudjet tashkilotlaridan oliy ta'lim muassasalarida davlat moliyaviy nazorat usullaridan biri ichki audit xizmatini rejalashtirish va takomillashtirishning dolzarb masalalari, asosiy tamoyillari, usullari va xususiyatlari haqida yozilgan. Bunda davlat, xorijiy va nodavlat oliy ta'lim muassasalarining mulkchilik shakliga ko'ra tarkibi, ularning o'ziga xos bo'lgan farqli jihatlari, ta'lim muassasalaridagi byudjetdan tashqari mablag'larining tarkibiy tuzilishi va buxgalteriya hisobining ob'ektlari tadqiq qilingan. Shu bilan birgalikda maqolada byudjet tashkilotlarida byudjet hisobi va nazoratini takomillashtirish bilan bog'liq hozirgi kundagi muammolar va ularni bartaraf etishning nazariy hamda amaliy jihatlari ko'rib chiqilgan.

Abstract: This article discusses the current issues, basic principles, methods and features of planning and improving the internal audit service, one of the methods of state financial control in higher educational institutions from budgetary organizations. In this article, the composition of state, foreign and non-state higher educational institutions by form of ownership, their specific differences, the structural structure of extra-budgetary funds in educational institutions and objects of accounting are studied. At the same time, the article considers current problems related to the improvement of budget accounting and control in budgetary organizations and theoretical and practical aspects of their elimination.

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы, основные принципы, методы и особенности планирования и совершенствования службы внутреннего аудита — одного из методов государственного финансового контроля в высших учебных заведениях бюджетной сферы. В ходе исследования были изучены состав государственных, иностранных и негосударственных организаций высшего образования по формам собственности, их отличительные особенности, структурная структура внебюджетных средств в образовательных организациях, объекты учета. Вместе с тем в статье рассматриваются актуальные

проблемы совершенствования бюджетного учета и контроля в бюджетных организациях, а также теоретические и практические аспекты их устранения.

Tayanch soʻzlar: buxgalteriya hisobi, byudjet tashkiloti, ichki audit, moliyaviy nazorat, moliyaviy hisobot, moliya - xoʻjalik faoliyati byudjetdan tashqari mablagʻlar, davlat moliyaviy nazorati, byudjet nazorati, ichki nazorat xizmati, smetalar, daromad, xarajatlar.

Keywords: accounting, budget organization, internal audit, financial control, financial reporting, financial - economic activities, extrabudgetary funds, state financial control, budget control, internal control service, estimates, income, expenses.

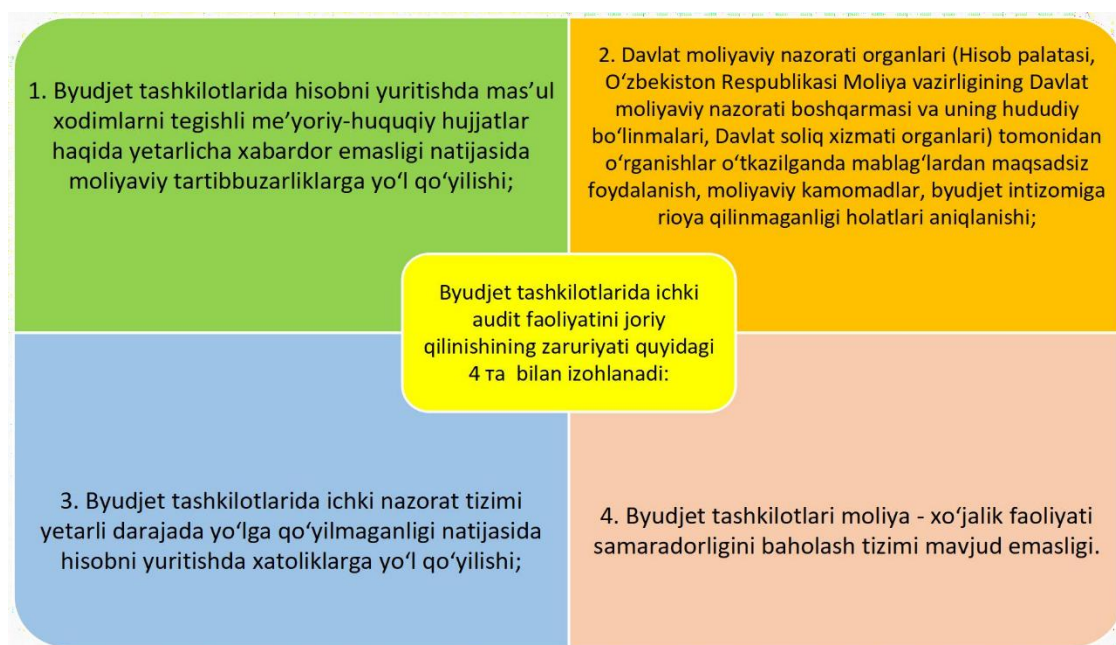
Ключевые слова: бухгалтерский учет, бюджетная организация, внутренний аудит, финансовый контроль, финансовая отчетность, финансово-хозяйственная деятельность, внебюджетные фонды, государственный финансовый контроль, бюджетный контроль, служба внутреннего контроля, сметы, доходы, расходы.

Кириш: Hozirgi kunda 300 mln.dan ortiq talabalar 40 mingdan ortiq oliy taʼlim muassasalarida taʼlim olmoqda. Bu koʻrsatkich keyingi 5 yillikda Osiyo va Yevropa davlatlaridagi oliy taʼlim muassasalarida taʼlim olish istagi borlar hisobidan yana oshishi bashorat qilinmoqda. Jahon taʼlim bozordagi aylanma oʻrtacha 120 mlrd.dollarni, bunda oliy taʼlim muassasalarining ulushi 40-85 mlrd.dollarni tashkil etmoqda. Bu oʻz navbatida taʼlim oluvchilarning oliy taʼlim muassasalari tanlanishida sifatli taʼlim berilishi, halqaro reyting koʻrsatkichlaridagi egallagan yuqori oʻrniga, taʼlim muassasasining imidjiga hamda bitiruvchilarning nufuzli tashkilotlarda ishlashlari bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan mamlakat oliy taʼlim muassasalari faoliyatida ham ushbu ishlarga alohida eʼtibor qaratilishi, kelgusida oshishi kutilayotgan taʼlim oluvchilarning jalb qilish yoʻllarini topishi, kuchayib borayotgan raqobat kurashida munosib ishtirok etib, yuqori malakali kadrlar tayyorlashi, ilmfan, ishlab chiqarish, biznes va jamiyatning muhim boʻgʻini sifatida tadbirkorlik faoliyatlari asosida byudjetdan tashqari mablagʻlarni jalb qilishi zarur boʻladi. Bu oʻz navbatida oliy taʼlim muassasalarining mavjud moddiy-texnik bazasi, ilmiy salohiyatlaridan kelib chiqqan holda taʼlim xizmatlarini koʻrsatishlari bilan birga ilmiy tadqiqot natijalari va yaratilgan innovatsiyalarni biznes subʼektlariga amaliyotiga joriy etish orqali qoʻshimcha byudjetdan tashqari mablagʻlarni jalb qilishlari zarur boʻladi.

Byudjet tizimida bosqichma-bosqich amalga oshirilgan islohotlar natijasida Oʻzbekistonda Davlat byudjeti ijrosini amalga oshirishning mukammal meʼyoriy huquqiy hamda tashkiliy asosi yaratildi. Jumladan, Oʻzbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi, “Buxgalteriya hisobi toʻgʻrisida”gi Qonun, “Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi toʻgʻrisida”gi Yoʻriqnoma va boshqa bir qator muhim meʼyoriy hujjatlar qabul qilindi. Davlat byudjeti ijrosining ushbu meʼyoriy hujjatlar doirasida

amalga oshirilishi byudjet daromadlari va xarajatlari o‘zaro muvofiqligini ta’minlab kelmoqda. Ichki audit tizimining joriy qilinishi nafaqat byudjetning bosh tasarrufchisi bo‘lgan vazirlik va idoralar tomonidan davlat byudjeti mablag‘lari maqsadli ishlatilishini, byudjet tashkilotlari samaradorligini, mutaxassislardan oqilona foydalanish, axborot oqimlari ishonchliligi va shaffofligiga erishish, balki bu borada vakolatli tashkilotlar oldida to‘laqonli hisobotlarni ta’minlash va shu orqali boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish imkoniyatini beradi.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti xarajatlarining samaradorligini yanada oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida” 14.02.2022 yildagi PQ-128-son qarori, “Davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 27 avgust 2021 yilgi PF-6300 son Farmoni Davlat moliyaviy resurslarini samarali boshqarish hamda byudjet mablag‘laridan maqsadli va oqilona foydalanish ustidan davlat moliyaviy nazorati tizimini takomillashtirish, shuningdek, 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi amalga oshirishga oid belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlashda ichki audit hizmatini yanada takomillashtirishga qaratilgan. Asosan Hisob palatasi, Moliya vazirligi, vazirliklar va idoralarni ichki audit xizmatlariga byudjet qonunchiligi buzilishiga alohida e’tibor qaratish yuklatildi. Bunda byudjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlarni to‘g‘ri hisoblanishi, davlat dasturiga kiritilgan ob’ektlarda qurilish ishlarini monitoring qilish va ularni nazoratini o‘tkazish, byudjet subsidiyalarini manzilliligini va samaradorligini baholash, davlat xaridlari talablari ijrosini nazorat qilish va davlat qarzi va grantlar hisobiga amalga oshirilayotgan loyihalar samaradorligini o‘rganish yuklatildi. Asosiy maqsad byudjet qonunchiligini buzish holatlarining oldini olish va byudjet intizomini mustahkamlashga qaratilgan.

Mavzu bo'yicha adabiyotlar tahlili

Byudjet tashkilotlarida ichki audit xizmati o'z faoliyatini rejalashtirish asosida amalga oshiradi, bu qoida tariqasida taqvim yilini o'z ichiga oladi. Ichki audit xizmati rejasi mavjudligi ichki audit xizmatining muvaffaqiyatli ishlashi uchun zarur shartdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida reja tuzilgan va ko'rib chiqilayotgan davrda o'zgartirilishi mumkin. Vaqti-vaqti bilan faoliyatdagi o'zgarishlarga va oliy ta'lim muassasa ehtiyojlariga muvofiq ravishda ko'rib chiqilishi kerak.

Xorijlik, ushbu sohaning yetuk olimlaridan E.A.Arens va Dj. K.Lobbeklar, "Rejalashtirishning oltita asosiy bosqichi mavjud, ular: oldindan rejalashtirish, umumiy ma'lumotni yig'ish, mijozning majburiyatlari mavjudligi to'g'risida ma'lumot to'plash, auditorlik xavfi, ichki xavf, biznes xavfi, ichki nazorat tizimi bilan tanishish va boshqarish xavflarini oldindan baholash, audit rejasi va dasturini ishlab chiqish" muhimligini ilgari surishgan.

Jumladan, V.I.Podolskiy, A.A.Savina, L.V.Sotnikova "Ichki audit iqtisodiyot sub'ektida uning mulk egalari manfaatlarini ko'zlab tashkil etilgan va uning ichki hujjatlari bilan tartibga solingan buxgalteriya hisobini yuritishning o'rnatilgan tartibiga amal qilinishini va ichki nazorat tizimi faoliyati ishonchliligini nazorat qiluvchi nazorat tizimi hisoblanadi" deb fikr bildirgan.

A.V.Evdokimova va I.N.Pashkina "Ichki audit – buxgalteriya hisobi va ichki nazoratni to'g'ri yuritishga javob beradigan tashkilotning ichida qo'llaniladigan

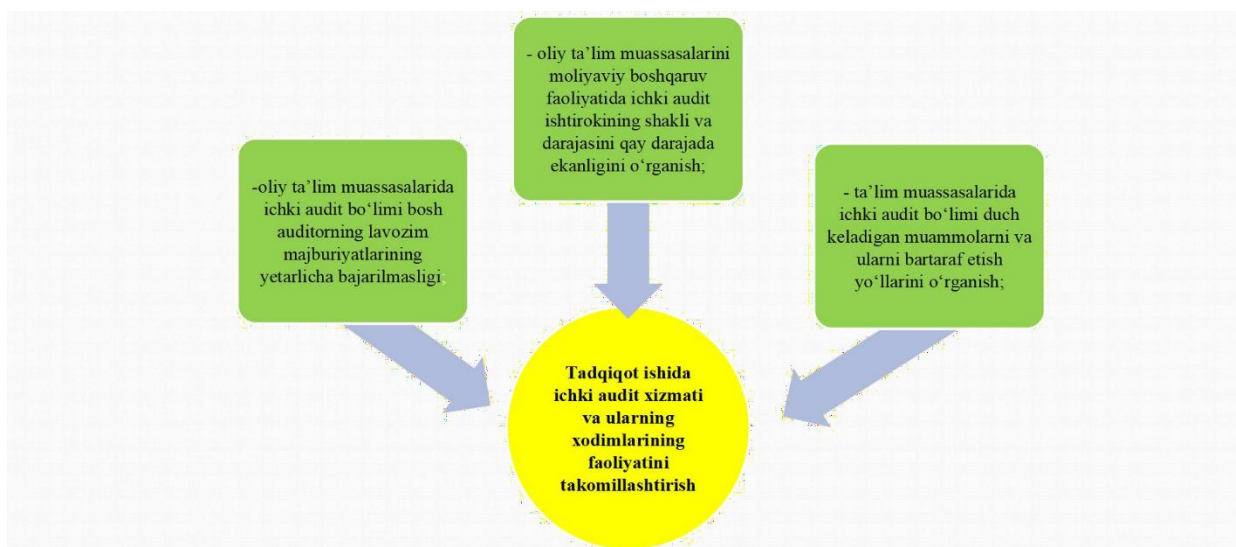
nazorat tizimi” sifatida e’tirof etadi.

O‘zbekistonlik taniqli iqtisodchi olimlaridan biri S.U.Mehmonov bu borada quyidagi fikrlarni bildirib o‘tgan, “Ichki auditni o‘tkazishning boshlang‘ich bosqichi uni rejalashtirish hisoblanadi. Auditning rejasida ishning kutilayotgan hajmi, audit o‘tkazishning jadvali va muddatlari, tekshirilayotgan ob’ekt to‘g‘risida ob’ektiv va har tomonlama asos langan fikrlarni shakllantirish uchun zarur bo‘ladigan auditorlik amallarining hajmi, turlari va ketma-ketligi ko‘rsatib o‘tilgan auditorlik dasturi belgilanib o‘tilishi lozim. Auditorlik tekshirishlarning umumiy rejasi har hisobot yili boshlangunga qadar tuziladi. Uni tuzishda quyidagilar ko‘zda tutiladi:

- har bir aniq ob’ektlar bo‘yicha tekshiruvchilarni ularning professional xususiyatlari va lavozim darajalariga muvofiq taqsimlash;
- guruhning barcha a’zolari, ularning huquqlari va majburiyatlari to‘g‘risida yo‘riqnomalarni chuqur o‘rganishlari, tekshirilayotgan ob’ektlar to‘g‘risida ma’lumotlarni yetkazib berish;
- ishchi hujjatlashtirishni olib borish;
- amalga oshirilgan ishni hujjatli ravishda rasmiylashtirish va uni tekshirilayotgan ob’ektning mas’ul shaxslari bilan muhokama qilish.

Xususan, Hamidova Z.U. “Ichki audit tekshiruvini o‘tkazishning byudjet muassasalariga moslashtirib quyidagi turlarga bo‘lishi lozim” deb hisoblaydi

Tahlil va natijalar muhokamasi. Oliy ta’lim muassasalarini boshqaruvini tashkil etishda ularni ishonchli axborotlar bilan ta’minlash muhim hisoblanib, bu uning barcha faoliyatlari, shuningdek, moliyaviy analitik faoliyatiga ham taalluqli hisoblanadi. Moliyaviy analitik axborotlarining asosini oliy ta’lim muassasalari moliyaviy faoliyati, ta’lim jarayonining barcha bosqichlarining samaradorligi tahlili, ichki audit tizimi hisoblanadi. Bizga ma’lumki oliy ta’lim muassasalarida byudjetdan moliyalashtirish va uning smeta asosida ijrosini ta’minlashda buxgalteriya hisobi, ichki audit va tahlil ishlari asosida mavjud smeta orqali tashkil etiladi. Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalaridagi ushbu sohaga oid muammolar sirasiga: faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha asosiy vositalar uchun amortizatsiya hisoblash va hisobdan chiqarish, alohida aktivlar bo‘yicha hisob operatsiyalarini yuritish, ilmiy salohiyati va moddiy texnik ta’minotlari asosida amalga oshiriladigan tadbirkorlik faoliyati yo‘nalishlari bo‘yicha byudjetdan tashqari topilgan mablag‘larning buxgalteriya hisobi va ichki auditni tashkil qilish ishlarida yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Хулоса: Olib borilgan tadqiqotlar asosida oliy ta'lim muassasalarining ichki audit va moliyaviy nazorat tizimlarida quyidagi muammolar mavjud ekanligi aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar berildi.

Oliy ta'lim muassasalarida ichki audit va moliyaviy nazoratni rivojlantirish muhim sanaladi. Chunki ichki audit va moliyaviy nazoratning o'ziga xos jihatlarini bilishlari ta'lim muassasasi rahbarlariga nafaqat davlat muassasasi bilan bir qatorda moliyaviy mustaqillika erishgan ta'lim tashkilotlari faoliyatini samarali boshqarishni tashkil etishda ushbu shakldan optimal foydalanish imkonini beradi.

-Xalqaro va milliy amaliyotda oliy ta'lim muassasalarining shiddatli raqobat muhitidagifaoliyati, eng avvalo, ta'lim sifati bilan bir qatorda undan iste'molchilarning ehtiyojlarini to'la qondirishga alohida e'tibor qaratiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, mamlakatda bozor munosabatlarining rivojlanishi bilan ichki audit va moliyaviy nazorat davlat, moliyaviy mustaqillika erishgan va nodavlat oliy ta'lim muassasalarining boshqaruv faoliyatlarida tobora muhim ahamiyat kasb etadi. Bu o'z navbatida, mazkur ta'lim muassasalarida ichki audit va moliyaviy nazorat xizmatida ichki institutsional o'zgarishlari amalga oshirishni, yuqoridagi belgilangan muammolarining yechimlari bo'yicha berilgan taklif va tavsiyalar foydalanish zarur bo'ladi.

- Oliy ta'lim muassasalarida O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining "Oliy ta'lim muassasalari bosh auditorining namunaviy lavozim majburiyatlari Yo'riqnomasini tasdiqlash haqida" buyrug'i bilan bosh auditorning lavozim faoliyatlariga qo'shimcha ravishda ishlab chiqilgan yo'nalishlari qo'shish va ichki moliyaviy nazoratni bevosita kuchaytirishni talab qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida ichki audit va moliyaviy nazoratini mukammaligini ta'minlashga ta'sir etuvchi omillar:

- Xozirda ta'lim muassasalari ichki auditori Oliy va o'rta maxsusta'lim vazirlikning namunaviy shtat jadvaliga asosan 1 birlik ajratilgan. Lekin ish hajmi

ko‘pligi inobatga olinib, qo‘shimcha shtat birlikligi kiritish belgilanmagan. Moliyaviy mustaqillikka erishgan Oliy ta‘lim muassasalari ichki audit va moliyaviy nazorat xizmatini tashkil etgan holda shtatlar jadvaliga o‘zgartirish kiritib, ushbu bo‘limga qushimcha ichki auditorlarni jalb qilishga ruxsat berish;

- Elektron ma‘lumotlarni kiritib ishlash va kompyuterlashtirilgan tizimlarni samarali tekshirish uchun yetarli salohiyatli mutaxassislar mavjud emas. Moliyaviy mustaqillikka erishgan Oliy ta‘lim muassasalarida ichki audit va moliyaviy nazorat xizmatiga shartnomaviy kelishuv asosini malakali kadrlarni, shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalarini jalb qilish imkoniyatini mavjud. Moliyaviy mustaqillikka erishgan oliy ta‘lim muassasalari Kuzatuv kengashi qarori bilan ish hajmiga qarab 1 yoki 2 qo‘shimcha shtatlar asosida malakali mutaxassislar jalb etilishi mumkin.

FOYDALANILAGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.02.2022 yildagi PQ-128-son “O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti xarajatlarining samaradorligini yanada oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida” gi Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21 avgustdagi PQ–3231-son “Ta‘lim va tibbiyot muassasalarini moliyalashtirish mexanizmini hamda davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi Qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 21 dekabr 2010 yildagi 2169-son “Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi yuriknomani tasdiklash xakida”ga buyrugi.
4. Podolskiy V.I., Savina A.A., Sotnikova L.V. “Международные и внутрифирменные стандарты аудиторской деятельности: учеб.пособие” М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2010. 288 с.
5. Evdokimova A.V. va Pashkina I.N. “Внутренний аудит и контроль финансово-хозяйственной деятельности организаци: практическое пособие”. М.:Издательско- торговая корпорация «Дашков И.К.» 2009. 214 с.
6. Axmedjanov K.B. Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarda ichki audit metodologiyasini takomillashtirish. Diss. avtoref. i.f.d.. – Toshkent. 2016.
7. Ibragimov A.K., Sugirbaev B.B. Byudjet nazorati va auditi. O‘quv qo‘llanma. infoCOM.Uz MChJ. T.: 2010. 192 b.
8. X.X.Ergashev., Ta‘lim muassasasini byudjetdan tashkari ma‘bлаглар bilan ta‘minlashning kup variantli tizimini joriy etish. Kasb-hunar ta‘limi ilmiy uslubiy jurnal 2006, №3. 14-15 b